

Analysis and interpretation of foreign educational experience let constructively and productively pick up experiences with the aim of self-development of future teachers in the national education space. Awakening an individual's activity, cultivation of his/her subjectivity contributes to the transition from development, where he/she plays the role of a more or less passive object to self-development, when it performs the functions of a responsible creator of his/her lifestyle.

The teacher who aims to contribute to the development of the student should be aware that the source of self-movement of the individual is the internal contradictions that arise in his life. Assistance in the work of self-development is necessary for the students, therefore, pedagogical support should be directed at self-determination and self-realization of the personality in educational space of higher education institutions, and hence the need to develop and implement mechanisms of pedagogical support of individual development of the student.

The complexity of the process of self-development and its components contribute to the search for the own, individual path to personal and professional growth of the teacher, which is an important task of education for many centuries and to the present.

Key words: self-development, pedagogical activity, world-view, information society.

УДК 376.1:378(71)

А. С. Чирва

Сумський національний
аграрний університет

ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ В УНІВЕРСИТЕТАХ ТА КОЛЕДЖАХ КАНАДИ

У статті здійснено аналіз сучасних наукових підходів до навчання людей з особливими потребами у ВНЗ, з'ясовано стан розробленості проблеми у вітчизняному науковому просторі. Представлено законодавче підґрунтя інклюзивного навчання в університетах Канади на національному та провінційному рівнях. Охарактеризовано особливості розвитку інклюзивного навчання студентів з особливими потребами в університетах Канади. Дано рекомендації щодо реалізації інклюзивного навчання студентів з особливими потребами у ВНЗ України.

Ключові слова: інклюзивне навчання, студенти з особливими потребами, люди з обмеженими можливостями, університети і коледжі.

Постановка проблеми. Соціальне та матеріальне благополуччя верств населення, які потребують додаткової уваги з боку держави, є одним із показників високорозвиненої країни. Здобуття вищої освіти є способом самоствердження та самореалізації для кожної людини, а особливо для людей з обмеженими можливостями. Прийняті у 1994 р. стандартні правила ООН щодо вирівнювання можливостей інвалідів, зокрема у сфері вищої освіти, залишаються переважно декларативними. На сьогодні не сформовано комплекс нормативно-правових та методичних документів, науково обґрунтованих розробок і рекомендацій, які регулюють і забезпечують організацію навчального процесу студентів з особливими потребами у вищих навчальних закладах України; не вивчено проблеми і труднощі соціальної адаптації до вузівського середовища.

Оскільки в Україні навчається близько 0,4% студентів з особливими потребами, то проблема навчання та професійної реабілітації таких студентів є надзвичайно актуальною й потребує нових теоретичних і методологічних підходів та новітніх навчальних технологій.

Аналіз актуальних досліджень. Проблеми навчання студентів з особливими потребами є предметом дослідження багатьох вітчизняних науковців. Зокрема, особливості міжособистісного спілкування студентів з особливими потребами вивчали С. Ігнатієва, М. Мілушина, О. Крупенко, В. Лебединський та ін. Особливості соціалізації представлено в роботах Ю. Богинської, М. Євтуха, Л. Міщик, С. Савченко та ін. Аналіз загальних підходів до реабілітації молоді з особливими потребами подано в роботах Т. Єгорової, О. Лебединської, М. Чайковського та ін. Вплив фізичних дефектів на формування особистості представлено в соціально-психологічних дослідженнях В. Блейхер, Л. Виготського, О. Заржицької, В. Кобильченко та ін. Взаємозв'язок соціально-психологічної реабілітації інвалідів та їхньої інтеграції в суспільство висвітлено в роботах Т. Добровольської, В. Мухіна, О. Польовик, Н. Шабаліної та ін.

Аналіз наукових праць згаданих авторів дозволяє констатувати, що проблеми соціалізації студентів з обмеженими можливостями переважно розглядаються в декількох аспектах: психологічному – врахування психологічних особливостей студента з інвалідністю; соціальному – студент із фізичними обмеженнями належить до окремої соціальної групи людей-інвалідів; біологічний аспект, зумовлений фізичними недоліками, що були народжені чи трапилися після якогось життєвого випадку і який потребує особливої уваги в соціально-педагогічній діяльності ВНЗ. Зазначені аспекти потребують досконалого дослідження та науково зумовлених шляхів вирішення проблеми становлення особистості студента з особливими потребами та розробки програм і технологій їх успішної соціалізації. Моделі освіти та освітні технології з вищими параметрами ефективності, які успішно застосовуються в Канаді, могли б стати основою для розробки інноваційних підходів до навчання студентів з особливими потребами.

Метою статті є аналіз підходів до інклюзивного навчання людей з особливими потребами в університетах та коледжах Канади.

Виклад основного матеріалу. Альтернативними варіантами вирішення проблеми навчання студентів з особливими потребами можуть бути моделі інтегративного та інклюзивного навчання, які передбачають адаптацію студента до вимог системи вищої освіти та адаптацію системи до потреб таких людей відповідно. Інтеграція в освіті – це одна з форм навчання, за якої

студенти з особливими потребами основний час проводять у звичайних аудиторіях разом з іншими студентами і якийсь час – окремо, в умовах особливим чином організованого освітнього процесу, де їм надаються встановлені освітні послуги, медична, психолого-педагогічна та соціальна індивідуалізована допомога. Модель інтегративного навчання обґрунтовується тим, що кожна людина з будь-якими порушеннями психофізичного розвитку має такі самі потреби, як і всі члени суспільства, і повинна вести життя, максимально наближене до нормального. Мета інтеграції в освіті – залучити студентів із різними можливостями у вже сформоване студентське життя, допомогти вписатись у вже існуючу модель навчання. Освітню інтеграцію здебільшого розглядають як певний перехідний етап на шляху до інклюзії. Так, наприклад, Н. Малафєєв вважає, що інтеграція дає людям з особливими психофізичними потребами шанс визначитися в суспільстві, розкрити потенційні можливості, здатність самостійно вирішувати свої проблеми. «Етап цей пов'язаний з переосмисленням суспільством і державою свого ставлення до інвалідів, з визнанням не тільки рівності їхніх прав, а й з усвідомленням суспільством свого обов'язку забезпечити таким людям рівні з усіма іншими можливості в різних сферах життя, включаючи освіту» [4, 65].

Законодавчою базою для вирішення питань навчання та соціалізації студентів з особливими освітніми потребами є Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття), Закони України «Про освіту» та «Про вищу освіту» (2011), «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні». Основоположними документами, в яких задекларовані провідні принципи забезпечення рівного доступу до вищої освіти є наказ Міністерства освіти та науки України від 27.06.2008 р. № 587 «Про проведення експерименту щодо організації інтегрованого навчання осіб з особливими освітніми потребами у вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації незалежно від форм власності та підпорядкування», наказ Міністерства освіти і науки України від 02.09.2009 р. № 809 про затвердження тимчасового положення «Про організацію інтегрованого навчання осіб з інвалідністю у вищих навчальних закладах III–IV акредитації незалежно від форм власності та підпорядкування». Відповідно Конвенції про права інвалідів, яку Україна підписала 24 вересня 2008 року, та Закону України «Про ратифікацію Конвенції про права інвалідів і Факультативного протоколу до неї» ухваленого Верховною Радою 16 грудня 2009 року, Україна має забезпечувати інклюзивну освіту на всіх рівнях навчання протягом усього життя. Інклюзивність має стати радикально новим концептуальним підходом

до організації навчального процесу. ВНЗ повинні адаптувати навчальні програми та плани, методи та форми навчання, використання всіх наявних ресурсів до індивідуальних освітніх потреб і різних форматів навчання осіб із особливими освітніми потребами.

У розвинених країнах світу соціальна інклюзія є стратегічним пріоритетом суспільного розвитку. Інклюзивна освіта – це особистісно-зорієнтовані методи навчання, в основі яких лежить індивідуальний підхід до кожного студента з урахуванням його індивідуальних особливостей – здібностей, специфіки розвитку, типів темпераменту, емоційної архітектури тощо.

Відзначимо, що у процесі підготовки студентів з особливими потребами необхідним стає розвиток навичок міжособистісного спілкування з колегами та викладачами. Для осіб з інвалідністю доступ до будь-якої інформації обмежений через наявність комунікативних бар'єрів, обмеження мобільності, недостатність навичок міжособистісної взаємодії, а також обмеження спілкування з соціумом через окреслені вище причини. Тому особливе місце у становленні особистості студентів з особливими потребами займає процес адаптації до навчання у ВНЗ.

Адаптація містить у собі складні, багатогранні взаємини людини з довкіллям. Вона передбачає активність самого суб'єкта діяльності, яка вимагає осмислення своїх дій і вчинків, пошуку власних шляхів рішень відповідно до конкретних умов життєдіяльності, аналіз характерних особливостей і результатів взаємодії з новими людьми й обставинами [1]. Взагалі процес адаптації до навчання в університетах є досить складним і містить структурні компоненти.

Так у наукових колах вітчизняного простору виділяють такі складові соціальної адаптації студентів з особливими потребами: професійна, соціальна, психологічна, фізіологічна або біологічна (О. Камінська, О. Польовик). Як зазначає О. Польовик, результативність адаптації матиме місце за умови організації відповідної соціальної допомоги, включаючи й супровід (педагогічний, спеціалізований технічний, індивідуальний, психологічний, медико-реабілітаційний, соціальний); проведення діагностики виховних, психологічних заходів та заходів супроводу; внесення корекції в педагогічний процес у разі необхідності [5]. Показником успішної соціальної адаптації студентів з особливими потребами є їх достатньо високий соціальний статус у навчальному середовищі, а також їхня задоволеність цим середовищем у цілому.

О. Камінська вважає, що саме взаємодія інваліда з соціумом є одним з основних чинників, що впливають на адаптаційний процес. Якщо в групі

людину з особливими потребами приймають, сприймаючи її як повноцінну особистість, здатну до соціальної активності, то інвалід матиме високий адаптаційний потенціал. Зменшення психологічної дистанції між здоровими людьми та особами з обмеженими можливостями, яка спричинена негативними стереотипами, установками, упередженим ставленням та дискримінацією, що є панівними в багатьох сферах взаємодії з інвалідами, приведе до значного поліпшення адаптаційних можливостей інвалідів як у соціумі загалом, так і в умовах навчання у ВНЗ зокрема [3, 79–80].

Нагальними проблемами інклюзивного навчання студентів з особливими потребами є недостатній рівень підготовки викладачів вищих навчальних закладів до роботи з такими студентами, недостатність відповідного методичного і технічного забезпечення навчального процесу студентів з різними вадами, відсутність єдиної бази даних таких студентів, які навчаються у ВНЗ. Розробляючи навчально-методичне забезпечення інклюзивного навчання студентів з особливими потребами, доцільно використати досвід країн, які досягли певного успіху в цій сфері, й адаптувати його до реалій України. Однією з країн, у ВНЗ яких навчається найбільша кількість студентів з особливими потребами, є Канада (1/2–6% в залежності від провінцій). Найбільше в Онтаріо, найменше в Квебеку, в середньому 3–3,5% [7]. Канада є першою країною, яка до своєї Конституції включила положення про рівні права інвалідів. У системі ВО Канади переважає форма інтегрованого навчання, застосовуються спеціальні технічні засоби та індивідуальні програми. Сьогодні Канада знаходиться серед лідерів у розвитку електронного навчання для студентів з особливими потребами (Відкритий університет Британської Колумбії, Університет дистанційного навчання Вікторії, Університет Саймона Фрейзера тощо), а також у розробці програмного забезпечення [2, 24–27]. Тому досвід цієї країни може бути корисним у визначенні вектору вирішення освітніх проблем інвалідів України.

Протягом 80-х років XX ст. канадські асоціації педагогів підтримували і розвивали ідеї інклюзивного навчання студентів з особливими потребами. Ближче до кінця 90-х років XX ст. теоретична ідея інклюзивності стала визнаною в усіх провінціях, хоча на практиці реалізувати її було не просто. Робота викладачів ставала більш складною і відповідальною і тому відображалася на їх добробуті та рівні стресу. Паралельно зі швидкими змінами навчальних планів, підвищенням стандартів і вимог оцінювання інклюзивна практика вимагала інноваційних педагогічних підходів та виділення ролі освітян. Багато викладачів почувалися не готовими до реформ, які додатково їх навантажували і потребували багато додаткового

часу. На цій стадії більшість освітян були розчаровані такими викликами. Усе це тісно пов'язано із загальними переконаннями про негативні соціальні та академічні наслідки для звичайних студентів. Деякі педагоги провінції Нова Скотія відверто називали навчання студентів з особливими потребами в загальних групах «нічним жахом». У Британській Колумбії викладачі зазначали, що їм доводиться приділяти на заняттях забагато часу таким студентам у порівнянні з іншими. Відповідно було багато противників повної інклюзії. Проте канадські дослідники Маргрет Вінцер та Кас Мазурек стверджують, що за 30 років позиції викладачів змінювалися від адаптації до детального й позитивного сприйняття інклюзивної практики [9].

Таким чином варто зазначити, що інклюзія має також враховувати вплив на навчання та освітні інтереси інших студентів. Основними питаннями наукового пошуку Канадської федерації педагогів (2010) та асоціацій педагогів періоду інклюзивного руху були імплементація, фінансування та підтримка, професійний розвиток. Філософські припущення та роздуми, що лежали в основі інклюзивного руху базувалися на соціальній справедливості, цивільних правах і рівності та фундаментально відрізнялися від концепцій винятковості та спеціальної освіти.

На законодавчому рівні підтримка студентів з особливими потребами закріплена такими законами: Канадська хартія прав і свобод, провінційне законодавство з прав людини, закон про громадян з обмеженими можливостями Онтаріо, закон про права людини, громадянство та полікультуралізм Альберти, кодекс прав людини Манітоби та ін. Не дивлячись на те, що в кожній провінції та території чинні свої закони щодо прав людини, всі вони дуже схожі між собою і уповноважують комісії з прав людини наглядати, досліджувати скарги стосовно дискримінації, пов'язаної з фізичною або розумовою інвалідністю. Згадані закони містять положення про інклюзивну та повну участь студентів з особливими потребами, які передбачають розроблення інклюзивних навчальних планів і програм, політики й послуг, навчального обладнання, методів навчання та методологію оцінювання початкового й подальших етапів. Крім того передбачено подолання існуючих бар'єрів, забезпечення наявних потреб; створення доброзичливого середовища через політику толерантності; навчання викладачів із питань інвалідності та особливих потреб; робота з системою середньої освіти щодо сприяння переходу до системи вищої освіти; робота з бізнес спільнотою, направлена на допомогу переходу від вищої освіти до світу праці; збір статистичних даних з метою моніторингу, попередження й поліпшення систематичної дискримінації та управління освітньою політикою і процесами.

Важливу роль у забезпеченні освітнього та соціального розвитку інвалідів відіграють національні та громадські організації, які займаються наданням інформації, захистом та сприянням самореалізації людей з особливими потребами від обмежувальної практики та інших чинників, підтримують розширення доступності на всіх рівнях, розвитком технологій і кар'єри для людей з фізичними вадами, захищають права інвалідів, беручи участь в ініціативах міжнародних організацій та розробляючи різні проекти. Серед таких організацій Національна освітня асоціація студентів з особливими потребами, фундація Нейл Сквайр, Рада канадців з обмеженими можливостями, Альянс із забезпечення рівності сліпим та глухим канадцам та багато інших. Зазначені організації підтримують відповідні урядові ініціативи, встановлюють професійні стандарти, забезпечують професійний розвиток, допомагають професіоналам створити умови і ресурси, необхідні для ефективної професійної практики. На національному рівні реалізуються ґранти для студентів з постійними особливими потребами в межах 8000–10000 доларів на 1 особу щорічно та програми матеріальної підтримки студентів з особливими потребами через провінційні відділи фінансової підтримки студентів, які надають кошти в розмірі від 2000 доларів на рік.

Інституційна політика щодо пристосування і, відповідно, поліпшення доступу для студентів з особливими потребами втілена в більшості університетів і коледжів. Так, інституційна політика університетів Альберти, Британської Колумбії, Манітоби, Торонто та ін. включає: надання житла на період навчання; підтримку адаптивних технологій; оцінку потреб; координацію допоміжних послуг (записувачі, переписувачі, тьютори, стратеги, репетитори, сурдоперекладачі); консультації щодо кар'єри; надання інформації щодо доступності кампусу (фізичної), абітурієнтів, фінансування, пов'язаного з інвалідністю, працевлаштування та направлення на роботу; особливе забезпечення іспитів (додатковий час, кімнати, що не відволікають увагу, переписувачі, комп'ютери, усні іспити); посередницьку допомогу тощо [8].

Висновки. Таким чином, можемо стверджувати, що в Канаді, де високі соціальні стандарти життя, соціальна інклюзія за допомогою вищої освіти створює всі умови для осіб із особливими потребами, щоб забезпечити їм рівний доступ до якісної освіти впродовж усього життя, а також передбачає однакове трактування потреб учасників навчального процесу, яким створюються умови відповідно до їх індивідуальних можливостей і здібностей. Становлення й розвиток інклюзивного навчання студентів з особливими потребами у ВНЗ Канади мало свої особливості, певні

перешкоди та супротив з боку практиків. Законодавство на національному та провінційному рівнях повною мірою забезпечує інклюзивне навчання студентам з особливими потребами в університетах та коледжах Канади. На основі канадського інституційного досвіду вважаємо, що для реалізації інклюзивного навчання студентів з особливими потребами у ВНЗ України необхідно створити національний та регіональні банки професій відповідно до можливостей і потреб зазначених категорій студентів; розробити науково-методичне забезпечення інклюзивного навчання в умовах ВНЗ; адаптувати навчальний матеріал до потреб і можливостей студентів окремих категорій; готувати і проводити семінари для викладачів щодо особливостей інклюзивного навчання студентів з особливими потребами; здійснювати моніторинг успішності та коригування навчального процесу (в індивідуальному порядку) відповідно до виникаючих потреб і проблем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буяльська Т. Б. Теоретичні аспекти адаптації студентів I курсу до навчання у ВНЗ [Електронний ресурс] / Т. Б. Буяльська. – Режим доступу : <http://conf.vntu.edu.ua/hummed/2008/txt/Buyalska.php>.
2. Делик І. С. Зарубіжний досвід дистанційного навчання студентів з особливими потребами / І. С. Делик, О. В. Діденко // Педагогічні науки : зб. наук. праць. – 2009. – № 51. – С. 24–27.
3. Камінська О. Особливості адаптації студентів з особливими потребами до умов навчання у ВНЗ / О. Камінська // Сучасні проблеми навчання, виховання та інклюзії людей з особливими потребами в загальноосвітній простір. – Розділ І. – С. 75–84.
4. Малофеев Н. Н. Интегрированное обучение в России: задачи, проблемы и перспективы / Н. Н. Малофеев // Особый ребенок. Исследования и опыт помощи : науч.-практ. сб. – М., 2000. – Вып. 3 : Проблемы интеграции и социализации. – С. 65–73.
5. Польовик О. В. Соціальна адаптація студентів з особливими потребами до навчально-виховного процесу у ВНЗ : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 – соціальна педагогіка / О. В. Польовик ; Ін-т проблем виховання НАПН України. – К., 2013. – 19 с.
6. Convention on the Rights of Persons with Disabilities [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/disabilities/convention/conventionfull.shtml>.
7. Fichten S. C. Canadian Postsecondary Students With Disabilities: Where Are They? / Catherine S. Fichten, Jennison V. Asuncion, Maria Barile, Chantal Robillard, Myrtis E. Fossey and Daniel Lamb // The Canadian Journal of Higher Education. – 2003. – Volume XXXIII. – No. 3. – P. 71–114.
8. Russell D. Accommodating Learners with Disabilities in Post-Secondary Education in Alberta : A Review of Policies, Programs, and Support Services / D. Russell, R. Demko. – Alberta, 2005. – P. 81.
9. Winzer M. Canadian teachers' associations and the inclusive movement for students with special needs / Margret Winzer and Kas Mazurek // Canadian Journal of Educational Administration and Policy. – 2011. – Issue №116, January 18. – P. 24.

РЕЗЮМЕ

Чирва А. С. Инклюзивное обучение в университетах и колледжах Канады.

В статье осуществлен анализ современных научных подходов к обучению людей с особыми потребностями в ВУЗах, выяснено состояние разработки проблемы в отечественном научном пространстве. Представлена законодательная база инклюзивного обучения в университетах Канады на национальном и провинциальном уровнях. Охарактеризованы особенности развития инклюзивного обучения студентов с особыми потребностями в университетах Канады. Поданы рекомендации по реализации инклюзивного обучения студентов с особыми потребностями в ВУЗах Украины.

Ключевые слова: инклюзивное обучение, студенты с особыми потребностями, люди с ограниченными возможностями, университеты и колледжи.

SUMMARY

Chyrva A. Inclusive education at universities and colleges of Canada.

The article represents analysis of modern scientific approaches to education of people with special needs in higher educational establishments. The state of issue elaboration by native scientific area has been given. The legislative foundations of inclusive education in universities of Canada at the national and provincial levels have been outlined. Canadian legislation foresees elaboration of inclusive curriculum and programs, policy and services, educational equipment, teaching techniques and evaluation methodology, overcoming of existing barriers (extra difficulties, support in needs), creating friendly surrounding through the policy of tolerance, improvement of teaching stuff qualification in the work with students with special needs, work with the secondary education system to promote transition to higher education system, work with business community aimed at promotion of transition from higher education to the world of work, collecting statistical data to monitor, prevent and improve systematic discrimination and manage educational policy and processes. Important role in providing educational and social development of people with special needs is played by national and public organizations. Institutional policy concerning adaptation of and access improvement for students with special needs is fulfilled in most universities and colleges. Peculiarities of inclusive education of students with special needs at Canadian universities have been characterized. Inclusive education in Canada had some barriers and resistance of educators but with the time passing positions of educators were changing from adaptation to detailed and positive acceptance of inclusive practice. Basic issues of scientific research in the period of inclusive movement were implementation, financing and support, professional development. Philosophic assumptions concerning inclusive movement were based on social justice, civil rights and equity and gradually differed from the concepts of exclusivity and special education. In the result of research recommendations concerning realization of inclusive education in higher educational institutions of Ukraine have been offered.

Key words: inclusive education, students with special needs, disabled people, university and colleges.